

ANT AKMENOS KRANTŲ

Žutautų Medsėžiai – kaimas atsiradęs ir išnykęs miškuose

Kretingos rajono savivaldybės ir Žalgirio seniūnijos teritorijos pietrytiniame pakraštyje, paribyje su Plungės rajono Palioniškių kaimu ir Reiskių tyru, Žutautų, Bumbulinės ir Trakynės (Trakų) miškų masyve buvo išsimėčiusios Žutautų Medsėdžių kaimo sodybos. Šiandien kaimo nebėra, o jį mena senosios kapinės su memorialiniais smulkiosios architektūros paminklais.

Kaimai kūrėsi miškuose

Žutautų kaimas žinomas nuo 1599 metų. Jis įsikūrė paskutiniaisiais XVI a. dešimtmečiais labiausiai į vakarus nutolusiose Plungės dvaro žemėse. Kaimo gyvenvietė išaugo vakarinėje žemių dalyje, prie svarbaus tuo metu prekybos kelio, jungusio Karteną su Vėžaičiais, Gargždais ir vokiečių valdoma Mažąja Lietuva.

Vykstant Mažosios ir Didžiosios Lietuvos urbanizacijai, augo žemės ūkio produkcijos poreikis. Todėl kaimuose pradėta plėsti dirbamos žemės plotus. Jiems panaudota už valakais išmatuotų ariamos žemės laukų plytėjusi plėšininė miško ir bendrųjų ganyklų žemė, kurioje kūrėsi daugiausia pasiturintys valstiečiai arba trobelninkai.

Taip atsirado nausėdijos, rašytiniuose šaltiniuose vadinamos užusieniais, rečiau – apyrbėmis. Tai buvo nedidelės, kelių vienkieminių sodybų gyvenvietės, kurių dirbama žemė būvusi išsibarsčiusi rėžiais įvairiose dvarui priklausančiose vietose.

Miško žemėje įsikūrusias nausėdijas žemaičiai tradiciškai vadindavo Medsėdžiais, t. y. miško sodybomis. Šios nausėdijos priklausė tam kaimui, kurio žemėje susiformavo, ir tik nedaugelis jų laikui bėgant tapo savarankiškais kaimais.

Kaimas priklausė Plungės dvarui

Tokia naujakurių gyvenvietė XVII–XVIII a. susiformavo ir Žutautų kaimui priklausančiame miške, rytinėje ir pietinėje kaimo žemių dalyje. Carinės Rusijos karo štabo karininkų XIX a. viduryje parengtame ir 1872 m. publikuotame žemėlapyje rytinėje Žutautų dalyje, miške randame pažymėtas dvi vienkiemines sodybas, kurios vadinamos Žutautų užusieniu (застенок Жутовты).

Užusienį iš šiaurės rytų supo Lūgnalių palivarko, iš rytų – Palioniškių kaimo, o iš pietų Mikoliškių dvaro Šmigzdžių, Pilkiškių ir Vilkiškių užusieniai.

Iki 1861 metų užusienyje dirbamą žemę išsinuomoję valstiečiai priklausė Plungės dvarui, kuriam mokėjo žemės rentos mokesť – činšą. Po baudžiavinės žemės reformos metu dirbamos žemės rėžius jie

iš dvaro išsipirko, o ganyklomis ir pievomis toliau naudojosi bendrai su kitais Žutautų kaimo valstiečiais. Užusienyje buvo didžiausia Žutautų kaimo ganykla, vadinta Bumbuline, kurioje laikui bėgant užaugo brandus miškas.

Miškas ir dvarui palikta miško žemė liko kunigaikščių Oginskių nuosavybe, kuria valstiečiai galėjo naudotis susimokėję nustatytus mokesčius.

Plėšininėje Žutautų miško žemėje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje toliau kūrėsi žemdirbiai, nuomojęsi arba išsipirkę iš kunigaikščių Oginskių iškirto miško biržes ar ganyklų rėžius.

Augant ūkių skaičiui, gyvenvietė tapo savarankišku kaimu, kurį žemdirbiai pavadino Žutautų Medsėdžiais. Iš pradžių jis priklausė Plungės valsčiui, o 1915 metais tapo Kartenos valsčiaus dalimi. Pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo

Švč. Mergelės Marijos Maloningosios skulptūra iš koplytstulpio kapinėse prie Normantų sodybos. Nežinomas liaudies meistras. XX a. pr. © Kretingos muziejaus Ikonografijos rinkinys. R. Sargūno nuotr., 1978 m.

Senųjų kaimo kapinių koplytstulpis šiandien. © Wikimedia Commons, 2017 m. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Koplyčia_iš_arti.jpg).

Švč. Mergelės Marijos Maloningosios ir šv. Roko su šuneliu skulptūros iš kaimo senųjų kapinių koplytstulpio. Nežinomas liaudies meistras. XIX a. © Juliaus Kanarsko nuotr., 1986 m.

duomenimis, 1923 metais kaimo buvo jau 14 ūkių, kuriuose gyveno ir žemę dirbo 88 valstiečiai.

Lietuvos žemės reformos metu kaimas prasiplėtė į pietus-pietvakarius nuo tradicinių kaimo ribų. Kartografinė medžiaga liudija, kad prie Žutautų Medsėdžių buvo prijungta dalis išparceliuoto Mikoliškių dvaro Pilkiškių ir Šmigzdžių užusienių žemių.

Pokaryje veikė partizanai

Po žemės reformos sodybų skaičius kaimo išaugo iki 16-kos. Vieni didžiausių buvo Tilvikų ir Rimkų ūkiai. Be šio regiono valstiečiams būdingų buitinių daiktų, Tilvikų namuose būta įmantresnių, miestiečiams būdingų sulankstomų baldų.

Kaimas turėjo savo kalvį, kuriuo dirbo mažžemis Stuopelis.

Paminklinis akmuo sunaikintam Žutautų Medsėdžių kaimui atminti, pastatytas 1990 m. © Wikimedia Commons, 2017 m. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Žutautų_-_Medsėdžių_kaimo_paminklas.jpg).

1918 metais Žutautų Medsėdžiuose apsigyveno iš Baltarusijos atsikėlęs grafo Aleksandro Tiškevičiaus miškų eigulys Juozapas Baltuonis, įsidarbinęs Kretingos (vėliau – Plungės) miškų

urėdijos Kartenos girininkijos eiguliu, tuo metu vadintu miško žvalgu.

Jau pirmaisiais pokarinės sovietų okupacijos metais kaimo (Nukelta į 6 p.)

Žutautų Medsėžiai – kaimas atsiradęs ir išnykęs miškuose

(Atkelta iš 5 p.)

– Žutautų, Bumbulinės ir Trakynės (Trakų) miškuose, būrėsi ir veikė Lietuvos laisvės armijos Žemaičių apygardos Kartenos ir Kulių valsčių partizanai. Partizanų ryšininku tapo kaime gimęs ir augęs Juozas Macius (1920–1951), 1948 metais įstojęs į Kardo rinktinės Buganto (Kartenos) kuopą ir pasirinkęs slapyvardį Marsas. Jis žuvo netoli gimtųjų namų stojęs į kovą su Gargždų sribais ir Valstybės saugumo ministerijos (MGB) vidaus kariuomenės kariais.

Eigulio Juozapo Baltuonio sūnus Juozas Baltuonis (1910–1948) taip pat pasirinko tarnystę Lietuvai. Jis gimė Baltarusijoje, užaugo Žutautų Medsėdžiuose, baigęs gimnaziją ir Kauno policijos mokyklą, tarnavo policininku.

Prasidėjus sovietų Rusijos ir nacistinės Vokietijos karui, 1941 metų vasarą grįžo pas tėvus, 1944 metų pabaigoje įstojo į Lietuvos laisvės armiją, 1946 metais tapo Kardo rinktinės Buganto (Kartenos) kuopos partizanų Krivaičiu, buvo paskirtas kuopos vado pavaduotoju. Žuvo 1947 m. rugpjūčio 9 d. Vovėraičių miške netoli geležinkelio stotelės su kuopos vadu Stasiu Luku-Vytautu ir trimis apsaugos būrio partizanais patekęs į MGB vidaus kariuomenės 273-ojo šaulių pulko kareivių ir Kartenos valsčiaus sribų pasalą. Jo kūną sribai parvežė į MGB Kartenos būstinės kiemą, o vėliau užkasė prie Minijos ir Alanto upių santakos.

Abiejų žuvusių Žutautų Medsėdžių kaimo kovotojų už Lietuvos laisvę – Juozo Baltuonio ir Juozo Maciaus – vardai įamžinti Kartenos kapinių koplyčioje bolševizmo aukoms atminti, o Juozo Baltuonio – ir žuvimo vietoje prie kelio Kretinga–Salantai karteniškio Juozo Vilucko pastatytame paminkle.

Partizanų talkininkai buvo persekiojami

Partizanai rasdavo prieglobstį pas kaimo ūkininkus. Juos globojo ir rėmė eigulys Stasys Stuopelis, Domicelė Lubienė. Todėl naujoji valdžia stengėsi kuo greičiau, ypač pradėjus steigti kolūkius, iškrapštyti kaimo gyventojus iš miškų į sovietų valdžios pareigūnų kontroliuojamas gyvenvietes.

Nepaklusnieji ar šiaip valdžios nemalonę užsitraukę gyventojai buvo skaudžiai baudžiami. Taip 1948 m. sausio 3 d. į Tomską buvo išvežtas 65-erių partizano Juozo Baltuonio-Krivaičio tėvas Juozapas Baltuonis, tremtyje išbuvęs septynis su puse metų. 1948 m. gegužės 22 d. į Krasnojarsko krašto Bogučianų

rajono Zaledejevo gyvenvietę buvo ištremtas Vincentas Liaudanskis (kitur rašoma – Vincas Liaudinskis) su žmona Viktorija, vaikais Ignacu, Juozapu (Kazimieru?), Vincentu ir Viktorija.

Šeimos galva Vincentas, nepilnametė jo duktė Viktorija bei tremtyje 1948 metais gimusi antroji dukrelė atgulė amžinam poilsiui svetimoje žemėje.

Žmona Viktorija su sūnumis 1958 metais buvo paleisti iš tremties ir grįžo į Lietuvą. Dėl atsiradusių kliūčių apsigyventi tėvynėje visi trys broliai išvyko atgal į tremties vietą, iš kurios

Kaimo kapinės prie Normantų sodybos. © Juliaus Kanarsko nuotr., 1991 m.

Kapinių prie Normantų sodybos koplytstulpio raižinys su stilizuotu kryžiumi ir statybos data (1949 m.). © Juliaus Kanarsko nuotr., 1986 m.

Lietuvon 1974 metais sugrįžo tik vyriausias sūnus Ignacas.

Kaimas panaikintas prieš 40 metų

Pokario metais valstybės nušlavinta kaimo žemė atiteko keliems šeiminiškams. Dalis miško žemės ir dirbamų laukų liko „Jaunosios Gvardijos“ (vėliau – Žemaitijos) kolūkiui, o mišku apaugusi žemė tapo valstybės nuosavybe, administruojama Kretingos miškų ūkio (urėdijos).

Nors ir įvairiai skatinami keltis į ūkio gyvenvietes, miškuose

likę valstiečiai niekur neskubėjo keltis. 1974 metais Trakų (Trakynės) miško pietinėje dalyje tebestovėjo 6 sodybos, o šiaurės rytinėje kaimo dalyje, Žutautų miške – dar pora ūkių.

Muziejininko Juozo Mickevičiaus duomenimis, 1972 metais kaime gyveno Stasė Vaitukytė-Šleinienė, išsaugojusi senų, etnografinę vertę turėjusių daiktų, o Vladas Šilgalis turėjo tebeveikiančią mašiną skiedroms drožti. Vis tik 1978 metais kaimas buvo panaikintas. Paskutiniai jo gyventojai persikėlė gyventi į Žutautus, Baublius ir kitas gyvenvietes.

Senosios kaimo kapinės – Maro kapeliai. © Juliaus Kanarsko nuotr., 1986 m.

Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę ir valstybei pradėjus buvusiems nekilnojamojo turto savininkams ar jų paveldėtojams gražinti žemę, kartografinėje medžiagoje kaimas atsikūrė, tačiau jo ribos šiek tiek keitėsi. Nemaža buvusio kaimo dalis, kurioje auga brandūs miškai, liko valstybės nuosavybe, kurią valdo valstybės įmonės „Valstybinių miškų urėdija“ Kartenos ir Mikoliškių girininkijos.

Šiaurės rytinėje Žutautų miško dalyje, kitaip vadinamoje Bumbuline, buvusi kaimo žemė per paskutinįjį kaimų teritorijų

ribų patikslinimą buvo priskirta prie šalia esančio Kartenos seniūnijos Lūgnalių kaimo.

Į ją patenkama nuo Budrių-Kalniškių kelio pro Lūgnalius ir Palioniškius vedančiu keliuku. Vienoje iš miško plynių, kurioje prieš 40–50 metų stovėjo Normantų sodyba, tebėra antrosios kaimo kapinės. Jos 14 x 17 m dydžio, 1991 metais dar buvusios apjuostos karčių tvora.

Kapinės naudotos XVIII a.–XX a. pr., o jose laidotos užkrečiamųjų ligų epidemijų aukos – daugiausia mažamečiai vaikai ir senoliai. Manoma, kad kapinės taip pat naudojosi Lūgnalių, Drungilų ir Palioniškių kaimų gyventojai.

Šiandien kapines ženklina kraštuose augantys aukšti lapuočiai medžiai. Žalgirio seniūnijos iniciatyva pastatytas kryžiaus pavidalo medinis anotacinis ženklas su užrašu „ŽUTAUTŲ MEDSĖDŽIŲ SENKAPIAI“ bei viduryje stūksantis senas koplytstulpis, kurio stulpo priekinėje pusėje įrėžtas stiliuotas kryželis ir pastatymo data – „1949“.

Koplytėlėje seniau buvo Švč. Mergelės Marijos Maloningosios, šv. Antano ir nežinomos šventosios skulptūros, o už koplytstulpio stovėjo 1971 metais pastatytas monumentalus kry-

nų administracinio-teritorinio suskirstymo ribų patikslinimą priklausiusi Mikoliškių kaimui.

Šios kaimo dalies šiauriniame pakraštyje vidury miško stūkso seniausios kapinės, veikusios XVII–XVIII a., o vėliau iki XX a. 2 dešimtmečio pabaigos naudotos savizūdžiams, nekrikštytais mirusiems kūdikiams bei užkrečiamųjų ligų epidemijų aukoms laidoti. Pasakojama, kad jose palaidotos 1709–1711

1949 m. statytas koplytstulpis kapinėse prie Normantų sodybos. © Juliaus Kanarsko nuotr., 1986 m.

m. maro aukos, todėl kapinės vadinamos Maro kapeliais (Maro kapinėmis).

Jos netaisyklingo keturkampio plano, 15 x 14 m dydžio, įrengtos lygioje vietoje, pakraščiuose apšodintos liepomis. Laidojimo žymių nebesimato.

Mirusiems atminti nuo seno stovėjo keli monumentalūs kryžiai, o viduryje – medinis koplytstulpis su kaltiniu kryželiu ir polichromuotomis Švč. Mergelės Marijos Maloningosios bei šv. Roko skulptūromis.

Per Gegužines pamaldas kaimo gyventojai rinkdavosi prie koplytstulpio, meldavosi už mirusiųsius, giedodavo Visų šventųjų litaniją.

Kaimui sunykus, kapinės buvo primirštos, o priešais jas plytėjusioje sodybinėje ir dirbamoje žemėje užaugo miškininkų pasodintas spygliuočių miškas.

Prasidėjus Atgimimui, buvę gyventojai atnaujino koplytstulpį, šalia kurio kapinėse pastatė rusvo granito paminklinį akmenį kaimui atminti. Jo memorialinis užrašas skelbia: „Čia buvo / Žutautų Medsėdžių / 16 sodybų kaimas / Stalinizmo pasekėjų sunaikintas 1944 – 1978 / Pastatytas maro kapinėse 1990“.

Julius KANARSKAS
Istorikas,
Kretingos muziejus